

ФЕНОМЕН ЦІННІСНО-ОРІЄНТАЦІЙНОЇ ЄДНОСТІ В ГРУПІ КУРСАНТІВ

Група курсантів, курсантський взвод, як і студентська група, є малочисленною структурою осіб, які перебувають у безпосередньому контакті, об'єднані спільними цілями, завданнями і діють в неординарних, специфічних умовах.

Курсантська група – це соціальне психологічне об'єднання, в якому реалізується діяльність особливого типу, формується духовне обличчя і майстерність правоохоронців. Група курсантів відрізняється від інших навчальних груп, зокрема, студентських, цілями, які перед нею стоять, завданнями правового захисту суспільства. Її важливою характеристикою виступає єдність системи ціннісних орієнтацій, цілей, норм, потреб, мотивів, настанов, притаманній усій групі як єдиній цілості.

Аналізуючи динамічну психологічну структуру за К. Платоновим, тривимірну психологічну структуру в узагальненні Г. Костюка і П. Пелеха, бачимо, що спрямованість, потреби, мотиви, мотивація, настанови, норми та ціннісні орієнтації не тільки є її динамічною частиною, а й детермінують регулятивну функцію поведінки.

Як зазначає В. Шпалінський, щоб охарактеризувати групу за будь-якими суттєвими параметрами, необхідно виявити сукупність ціннісних орієнтацій і настанов членів групи. У групі, що тривалий час активно функціонує на основі загальних для неї цінностей, інтенсифікується процес групової згуртованості як ціннісно-орієнтаційної єдності, і група перебуває на стадії трансформації в колектив [5, с. 133–134].

Однією з важливих оцінок характеристики групи курсантів є ціннісно-орієнтаційна єдність (ЦОЄ). Поняття «ціннісно-орієнтаційна єдність» ввів у соціальну психологію А. Петровський. Він стверджував, що взаємини між членами групи мають опосередкований спільною діяльністю характер, проявом

чого є збіг для членів групи орієнтацій на соціальні цінності спільної діяльності [2, с. 608].

З метою визначення ціннісно-орієнтаційної єдності було організоване соціальне психолого-педагогічне дослідження. Воно проводилося в курсантському середовищі на Херсонському факультеті Запорізького юридичного інституту. До експериментальної вибірки увійшло шість курсантських взводів загальною чисельністю 132 особи, що забезпечило репрезентативність дослідження, оскільки міра участі одного респондента не перевищує 1 %.

Для дослідження феномена ціннісно-орієнтаційної єдності у групі курсантів використано методику «Психодіагностика колективу» [1, с. 95–105]. Це тестування інформативного характеру, яке проводиться у груповій формі в лабораторних умовах. Респонденти з 35 назв цінностей, поділених на сім груп, що складало по п'ять цінностей у кожній групі, вибирали тільки п'ять цінностей. Обов'язково враховувався тип провідної діяльності – навчально-професійна, але вона, на відміну від студентської групи, має специфічний характер, оскільки курсанти виконують ще й низку військових обов'язків. Сама система цінностей має такі провідні групи, в кожену з яких входить п'ять цінностей: ставлення до навчання, стиль поведінки та діяльності, знання, розумові якості, навчально-організаційні вміння, ставлення до товаришів, ставлення до себе.

Респондент із 35 якостей вибирає ті п'ять, які, на його думку, є найбільш важливими для успішного виконання спільної навчальної діяльності. Міра збігу визначає ціннісно-орієнтаційну єдність групи. Результати вибору п'яти найважливіших якостей подано у зведеній табл. 1.

Аналіз результатів за найбільш значимими якостями вибірки показав необхідність ранжування цих даних. Проранжовані одержані кількісні дані, а саме – п'ять перших результатів кожної групи, що зафіксовані в таблиці: клітини зазначених якостей затоновано.

Результати вибору п'яти найважливіших якостей

№ з/п	Якості	Кількість виборів в експериментальних групах					
		гр. №1	гр. №2	гр. №3	гр. №4	гр. №5	гр. №6
1	Дисциплінованість	13	16	16	18	16	14
2	Ерудованість	15	4	5	3	15	6
3	Усвідомлення громадянського обов'язку	2	1	2	0	4	3
4	Кмітливість	4	2	0	2	4	0
5	Начитаність	0	0	2	0	0	2
6	Працьовитість	5	4	7	4	6	7
7	Ідейна переконаність	0	3	0	2	0	0
8	Уміння контролювати свою роботу	0	2	3	3	0	3
9	Моральна вихованість	5	5	3	5	5	3
10	Самокритичність	0	3	2	2	0	2
11	Чуйність	0	1	0	0	0	0
12	Громадянська активність	0	1	3	1	0	2
13	Уміння планувати свою роботу	3	11	6	10	3	8
14	Допитливість	1	0	1	0	2	2
15	Уміння працювати з книжкою	0	2	0	1	0	0
16	Цілеспрямованість	9	7	8	8	9	8
17	Колективізм	0	2	3	3	0	4
18	Старанність	1	4	6	2	1	6
19	Вимогливість до себе	1	3	3	4	2	2
20	Критичність	1	0	2	0	2	0
21	Духовне багатство	1	0	0	0	1	1
22	Уміння пояснити завдання	1	1	2	1	1	2
23	Чесність	9	8	7	9	10	10
24	Ініціативність	0	3	1	2	0	1
25	Уважність	2	0	1	0	1	1
26	Відповідальність	9	7	5	7	9	6
27	Принциповість	0	2	1	1	0	1
28	Самоповага	1	1	1	1	1	1
29	Товариськість	2	3	1	4	3	1
30	Розсудливість	2	3	3	2	3	4
31	Скромність	0	0	0	0	0	0
32	Обізнаність	1	2	1	1	1	0
33	Справедливість	6	5	5	6	6	4
34	Оригінальність	1	0	1	0	1	1
35	Впевненість у собі	5	3	9	3	5	10

Найбільш значимі якості експериментальної вибірки зведено у табл. 2.

Дані дослідження показують, що в усіх групах домінує дисциплінованість та цілеспрямованість, а в п'яти групах переважає чесність. Чотири групи

віддали перевагу відповідальності. На відміну від попереднього дослідження, експериментальну вибірку якого склали студентські групи, у виборі провідних якостей спостерігалася більша варіативність. Зазначимо той факт, що дисциплінованість у п'яти групах курсантів посідає перше місце серед усіх цінностей. Дисципліна – передумова і необхідна складова успішного навчання, організованої служби і ефективної правоохоронної діяльності. Дисциплінованість курсанта – це важлива риса його характеру, його особистісних характеристик загалом. Вона містить в собі розвинуту потребо-мотиваційну сферу як настанову на дотримання статутних вимог, виконання завдань і обов'язків взагалі; зацікавлене ставлення та готовність виконувати накази й вимоги, які повністю відповідають особистісним намірам та інтересам. Дисциплінованість як особистісну рису курсанта можна простежити в його поведінці, тобто в результативних діях відповідно до вимог статуту, професійної етики, змісту наказів і розпоряджень начальників.

Таблиця 2

Найбільш значимі якості експериментальної вибірки

№ з/п	Якість	Кількість груп, які віднесли цю якість до першої п'ятірки
1	Дисциплінованість	6
2	Цілеспрямованість	6
3	Чесність	5
4	Відповідальність	4
5	Уміння планувати свою роботу	3
6	Ерудованість	2
7	Упевненість в собі	2
8	Працьовитість	2

Згідно з процедурою дослідження, було визначено провідні групи якостей нашої вибірки, відомості про які зведено до табл. 3.

Обробка результатів найбільш за значимими групами якостей вибірки після ранжування показала наступні кількісні дані: три перших результати кожної групи зафіксовано як детермінантні особистісні показники; клітини зазначених груп якостей затоновано.

Таблиця 3

Провідні групи якостей

№ з/п	Група якостей	Номер якості	Кількість виборів в експериментальних групах					
			гр. №1	гр. №2	гр. №3	гр. №4	гр. №5	гр. №6
1	Ставлення до навчання	1, 6, 16, 18, 25	30	31	38	32	33	36
2	Стиль поведінки та діяльності	3, 7, 9, 12, 27	7	12	9	9	9	9
3	Знання	2, 5, 14, 21, 32	18	6	9	9	20	11
4	Розумові якості	4, 20, 30, 24, 34	8	8	7	6	10	6
5	Навчально-організаційні вміння	8, 13, 15, 22, 26	11	23	16	22	13	22
6	Ставлення до товаришів	11, 17, 23, 29, 33	15	19	16	22	18	19
7	Ставлення до себе	10, 19, 28, 31, 35	7	10	15	10	8	15

У табл. 4 узагальнено найбільш значимі групи якостей експериментальної вибірки.

Таблиця 4

Найбільш значимі групи якостей експериментальної вибірки

№ з/п	Група якостей	Кількість виборів
1	Ставлення до навчання	6
2	Ставлення до товаришів	6
3	Навчально-організаційні вміння	4
4	Знання	2

Чільне місце в експериментальній вибірці посідають такі групи якостей: ставлення до навчання, ставлення до товаришів. Ці характеристики містять такі якості: дисциплінованість, працьовитість, цілеспрямованість, старанність, уважність та усвідомлення громадянського обов'язку, ідейна переконаність, моральна вихованість, громадянська активність, принциповість.

Ступінь ціннісно-орієнтаційної єдності кожної групи визначався за формулою:

$$C = (K - M) / N, \text{ де}$$

K – середня кількість виборів за п'ятьма якістьми;

M – середня кількість виборів за останніми особистісними якістьми /35–5/;

N – кількість респондентів-курсантів, що брали участь у дослідженні.

Одержано наступні результати ступеня ціннісно-орієнтаційної єдності кожної групи вибірки:

$$C_1=0,48; C_2=0,35; C_3=0,32; C_4=0,41; C_5=0,41; C_6=0,33.$$

Результати характеризуються в межах 0,32–0,48, що свідчить про середній рівень розвитку курсантської групи як колективу, згідно з ключем:

$C > 0,5$ – високий показник, групу можна вважати колективом з високим рівнем розвитку;

$0,3 < C < 0,5$ – середній рівень розвитку групи;

$C < 0,3$ – низький рівень розвитку групи як колективу.

Курсантський колектив організовується і розвивається на основі специфічних норм і правил поведінки, взаємин між курсантами. Ці норми і правила зумовлені не тільки вимогами поточної служби, а й потребами правоохоронної діяльності. Вони висвітлені в етичному кодексі працівника органів внутрішніх справ України.

Кожна особистість курсантського взводу рефлексивно формує певне ставлення до своєї групи, курсу, відділення, товаришів по службі, правопорушників. Це ставлення належить до системи морально-етичних норм. Якщо в курсантів не сформувались почуття відповідальності, вірності присязі й традиціям, негативне ставлення до правопорушень, то вони не будуть готові до виконання службових завдань. Характерною реалією навчальної групи курсантів є те, що вони безпосередньо підпорядковані командирові взводу, відділення, а це забезпечує формування необхідних якостей у сприятливих психологічних умовах емпатії, ідентифікації, рефлексії, ототожнення.

Узагальнення результатів теоретичної та дослідно-експериментальної роботи дало підстави зробити наступні висновки.

1. В експериментальній вибірці дослідженої нами курсантської групи переважають такі цінності: ставлення до навчання, ставлення до товаришів.
2. Група курсантів – це реальний, живий соціальний організм, що вимагає врахування соціально-психологічних чинників у процесі навчально-виховної роботи.
3. Результати соціального психолого-педагогічного дослідження уможливають і окреслюють систему профілактичних напрямків виховного змісту для підвищення рефлексії та ефективного функціонування курсантського взводу.
4. Проведений аналіз і синтез ціннісно-орієнтаційної єдності у групі курсантів показав, що курсантські групи, які увійшли до вибірки, мають середній рівень ціннісно-орієнтаційної єдності в межах 0,32–0,48. У цих групах швидше відбуваються змістові перетворення, ніж динамічні, і групи мають всі підстави трансформуватися в колективи з високим рівнем розвитку.
5. Рівень ціннісно-орієнтаційної єдності курсантської групи можна підвищити завдяки таким психолого-педагогічним заходам: надання практичної допомоги курсантам з метою формування стійкої громадянської орієнтації, розширення їхнього світогляду, вміння спілкуватися з різними категоріями людей; використання дисциплінарного та морального впливу, тобто поєднання заохочень і покарань; прищеплення курсантам шляхом диференційованого підходу високих професійних, фізичних, морально-етичних, естетичних та загальнолюдських якостей; проведення додаткових занять, рольових ігор, тренінгів згідно з завданнями навчально-виховного процесу; вивчення соціально-психологічного клімату і надання рекомендацій щодо його корекції та покращення; вивчення психологічної сумісності й готовності групи курсантів до спільної навчально-професійної діяльності; врахування психологічної сумісності в ході організації процесу наставництва; відання переваги груповим виховним заходам над індивідуальними з метою ефективного формування емпатійних, ідентифікаційних та рефлексивних процесів у групі.

6. Забезпечення поступального розвитку курсантського колективу можливе тільки за умови врахування інтеграції усіх властивих йому сил і психолого-педагогічної динаміки життя цього соціального організму.

Література

1. Гільбух Ю. З., Киричук О. В. Шкільний клас: як пізнавати й виховувати його душу. – К. : НПЦ Перспектива, 1996. – 208 с.
2. Крысько В. Г. Социальная психология : словарь-справочник. – Мн. : Харвест, М. : АСТ, 2001. – 688 с.
3. Про покращення виховної роботи з персоналом органів внутрішніх справ України. Наказ МВС України № 2902 від 30 березня 2002 р.
4. Основы военной психологии и педагогики / Под ред. А. В. Барабанщикова. – М. : Просвещение, 1988. – 271 с.
5. Петровский А. В. и Шпалинский В. В. Социальная психология коллектива. – М. : Просвещение, 1978. – 176 с.
6. Проблемы психологии воинского коллектива / Под ред. В. В. Шеляга. – М. : Воениздат, 1973. – 302 с.